

Mijo Lončarić
Zagreb

STJEPAN PULIŠELIĆ, »GLOS SA ŠKROP«,
ZAGREB 1973.

»Još je, nadajmo se, dalek čas da se čakavštini napiše nekrolog. A da se baš sada javljaju Balote, Ljubići i Gervaisi lijepo je, i korisno, jer je potrebno da se jednom, dok ne bude prekasno, na umjetnički način fiksira što više oblik prolaznog tijela u kom se nalazi duša koja neće umrijeti.« Ove riječi napisao je V. Nazor, veliki hrvatski i velik čakavski pjesnik 1935. godine. Sjetih se riječi tog Bračanina kada sam dobio u ruke knjigu »*Glôsa sa škrop*« Bračanina Stjepana Pulišelića i pomislih: Da, lijepo je da se još uvijek, i danas, četrdeset godina nakon toga što su izrečene naprijed citirane riječi, javljaju Balote, Ljubići, Gervaisi i — Pulišelići. Pri čitanju Pulišelićeva *librića* otvara se i jedan novi vidik na Nazorove plurale, *Balote, Ljubići, Gervaisi*. Sudeći po tematici Puliševičevog »*Glôsa*«, kao i po naslovu jedne od pjesama (*Tridesetega godišća našega vîka*), čini se da se upravo u vrijeme kada je Nazor, tridesetih godina, pisao svoje retke, javio i pjesnik Pulišelić, pjesnik u Pulišeliću, iako se javnosti otkriva tek sada, četiri desetljeća nakon svog rođenja.

Zanimljiva je još jedna usporedba između ta dva pjesnika rođena na Braču, od kojih se jedan ubraja u tvorce nove čakavske poezije i moderne hrvatske poezije, a drugom tek treba da se odredi mjesto u njima. Pulišelić pjesnik kao da je, kada je stvarao, imao na umu one Nazorove riječi koje je ovaj izrekao u *Pismu urednicima* »*Antologije nove čakavske lirike*« godinu dana prije njegovih već citiranih riječi. To je rečenica: »Morao sam te vode više crpsti, i više piti, dok joj bijah na vrelu«. Ona se odnosi na poznatu činjenicu (na koju ukazuje i Petar Šimunović u kratkom prikazu jezika Pulišelićevih pjesama) da Nazor i kada je pjevao čakavski nije pjevao čakavštinom svojeg rodnog otoka. Pulišelić je,

nasuprot Nazoru, uspio da osobeni idiom Brača, odnosno njegova rodnog sela, kao što su osobeni mnogi i mnogi lokalni govori naših narječja, u svoj svojoj punoći dođe do izražaja u njegovoj poeziji. Kao da je želio ispraviti ono što je njegov prethodnik propustio. No, o tome će biti još govora.

Govoreći »oko« poezije Stjepana Pulišelića, povukao bih još jednu paralelu zanimljivu, u takvom pristupu, za hrvatsku dijalektalnu, posebno čakavsku poeziju. S. Pulišelić sveučilišni je profesor, poznati znanstveni radnik. Veliki čakavski pjesnik Mate Balota-Mijo Mirković bio je također znanstvenik i profesor na istom fakultetu — Ekonomskom. Balota, koji je bio Istranin, stvorio si je ime kada je, najvjerojatnije, kao što je već rečeno, Pulišelić, u osami, skriveno od javnosti, počeo pjevati.

Prva je u knjizi *Glōs sa škrōp* pjesma *Da se ne bī sve zōbilo* a za njom se niže stotinu pedesetak pjesama do posljednje *Jō san Bročānin i vđlin Brōč*. Nižu se pjesme bez određenog vidljivog reda, vjerojatno prema vremenu nastanka. Prva je pjesma programatska, pjesnik u njoj govori što su pobude njegove poezije i njeni izvori. Srž svega sadržana je u jednom stihu ove pjesme, koji je uzet i za njen naslov. To je pokretač svake umjetnosti, težnja da se nešto spasi od prolaznosti i sačuva za slijedeća pokoljenja. Sve se mijenja brzo, a promjene praćene su pogrešnim shvaćanjem da je sve staro loše i da ga zato treba zamijeniti novim, a ljudi nisu svjesni toga da se mnogo umjesto na bolje mijenja na gore. Ljudi o kojima pjesnik pjeva

»Kojī nāsū štīli fōje
Ni glēdali u relđje«

a uvijek su bili u nevolji, ipak su bili dobri ljudi. Jedna od promjena koja se sve brže odvija, o kojoj pjesnik kaže u prvom stihu navedene pjesme *štōmpa tiro stōre riči* mijenjanje je i gubljenje samosvojnog jezika tog kraja te je i to jedna od pobuda Puliševičeve poezije. Pjesnik je svjestan da ne može potpun život Brača prenijeti u pjesmu i želi nam približiti makar *pīnku* tog života. Naravno, osnovna pobuda i izvorište ove poezije, kao i svake umjetnosti, u samom je pjesniku, to je pjesničko proživljavanje svih vanjskih sadržaja i svjesnih želja i samo po tome kolik je udio umjetnika, stvaraoca u iznošenju tih sadržaja, toliko je i poezija — poezija. Brački svijet postojao je i postoji neovisno o pjesniku, a poetski svijet postoji samo po pjesniku.

Pjesnik gleda na bračku stvarnost iz jednog posebnog ugla, gleda je očima Bračanina, čovjeka koji je u svemu prisutan, koji je sve ono o čemu se pjeva proživljavao kao svoje, u njemu duboko intimno ukorijenjeno. Tek nekoliko puta postavlja se on izvan toga svijeta, kao npr. u uvodnoj pjesmi, kada govori o »njima«, a ne o »nama«. Razumljivo je da takvoj poeziji najbolje i

odgovara brački jezični kolorit, i to kao njezin iskonski sastavni dio, a ne kao tražen, vanjski elemenat. Njen izraz tijelo je njene duše. Iz te je poezije ipak vidljiva, upravo iz njenog većeg, glavnog dijela kada u njoj progovara Bračanin, vidljiva je distinkcija između Pulišelića bračkog barda i Pulišelića čovjeka, građanina. Vidljivo je da nešto od onoga o čemu pjeva pjesnik kao Bračanin težak, Bračanin mornar ne pripada osobno i Pulišeliću građaninu, da on ne živi tim životom. Rečeno je već (I. Smoljan) da je Pulišelić prikazao život Brača u potpunosti, sve njegove strane. Jasno je da te riječi ne možemo uzeti doslovce, kao što tako nisu ni rečene, jer ukupnost života, pa ni ukupnost života jednog jedinog čovjeka, ne može obuhvatiti ni jedan pjesnik. Međutim, točno je ono što se htjelo reći, tj. da je pjesnik obuhvatio gotovo nedostižno široku skalu bračkog svijeta. Po onome što ne nalazimo može se također zaključiti da život Bračanina iz pjesme, iako duboko doživljen, nije i osobni život pjesnikov, a da to i ne znamo inače. Među pjesmama »*Glōsa*«, osim onih u kojima se pjeva o »njima«, ne nalazimo pjesama u kojima bi se govorilo o najintimnijem životu čovjeka, nema prave »intimne« poezije. Svi su pojedinci o kojima se govori ili koji nam govore simboli unaprijed, a ne postaju to tek umjetničkom transformacijom. Jasno je da to sve ne kazuje ništa o samoj umjetničkoj vrijednosti pjesama. Svaki čovjek iznosi svoje osobne osjećaje, ali to nije zato odmah umjetnost.

Duboki je izvor inspiracije i pokretačka snaga Pulišelićeva pjevanja misao kojom počinje završna pjesma: *Jō san Bročānin i vōlin Brōč*, dakle velika ljubav prema zavičaju, prema svijetu djetinjstva i mladosti, koji žive u nama i koje vječno nosimo sa sobom. Ljubav prema Braču osjećamo u svakoj pjesmi, svakoj strofi, svakom stihu, svakoj riječi, bila ona uspjela, pjesnička, bila obična svakodnevna riječ Bračanina koju je pjesnik sirovu umetnuo u svoje stihove. I pored toga on, pjesnik, izriče to i direktno, u spomenutoj pjesmi, kao da mu se čini da nije dovoljno snažno izrazio taj osjećaj i kao da se nikada ne može dovoljno izreći. Još je u nekoliko pjesama taj osjećaj iskazan direktnije, npr. u pjesmi *U mojen kraju*, gdje je

»I svît veselîji
Pūno srećnîji
Kakogōd nevōjan«.

Pjesnik povezuje svoju ljubav za Brač s istim osjećajem Bračanina uopće, njegovom vezanošću za rodni kraj (*Vrīsāk, Bročānin i stīnā*«, *Bročāni u dalēken svītū* i druge). Sjećanje na zavičaj i svoje povraća Bračaninu želju za životom i u najtežim trenucima (*Trīdesētega godišća nāšega vīka*).

Velik broj pjesama govori o odnosu između Bračana i prirode, posebno zemlje. Čitav život oni su u borbi s njima, priroda je

uvjetovala umnogome način i sadržaj života. U nekim pjesmama taj je odnos između Bračana i prirode i glavna tema pjesme, dok je u drugima donekle potisnut jer je u prvom planu neki drugi motiv. Dug bi bio njihov spisak te spominjem samo nekoliko iz prve grupe: *Tri cvîta*, *Mršavo gŭvno*, *Grôd pr' jemâtvu*, *Ako nas hđćeš*, *Břst i ũrod* itd. Pjesme o odnosu i borbi Bračanina i zemlje zauzimaju naročito mjesto. Karakteristična je među njima i, moglo bi se reći, suma svih njih pjesama *Mojâ brôška zemjâ*. U njoj nalazimo sve varijacije tog odnosa, nabrojani su svi poslovi koji su vezani uz zemlju, sve poteškoće i radosti, nade i razočaranja. Ostale su kao razrada pojedinih motiva iz te pjesme. Zemlju je potrebno »*Izmaškinat* — *Povadit živo kamenje iz utrobe* — *Sagradit vele gomile* — *Pogulit store smriče i česmine* — ... *Zasodit* — ...«, a sve je to *teško*. Međutim, nakon toga svega ne dolazi kraj:

»Vâjo čekât će će bît
Hđće sŭša ili grôd
Hđće bŭra
Mrôz
Il gôd
Těški pđrez
Il lôš pręc«.

Jedna od razrada te teme motiv je kamena. Dvĳema pjesmama on je i u naslovu: *Stînâ i gvôzd*, *Bročânin i stînĕ*. U prvoj izbija radost, ponos što iz borbe kamena i željeza, tj. čovjeka, željezo izlazi kao pobjednik. U drugoj nabrajaju se sve životne situacije u kojima je Bračanin vezan za kamen, a to su gotovo sve: od rođenja, prvih koraka, igara, preko rada odrasla čovjeka do smrti. A iz te povezanosti s kamenom čovjek

»*Ko stînâ je tvrd*
Postô
Ko stînâ je pâtnje
Snosî«.

Kamen mu je sudbina i poslije smrti:

»*Stinôn se ũvik natezô*
Stinôn se zâŭvik svezô«.

U pjesmi *Težôk prîti škrâpima*, gdje se pjesnik poslužio apostrofom, seljak je svjestan svoje moći i zna da će izaći kao pobjednik u borbi sa *škrâpima*.

Velika zavisnost života o meteorološkim uvjetima također je motiv nekoliko zasebnih pjesama. Slobodno je reći da ne može shvatiti veličinu tragedije kad već gotov urod, koji je stajao muke i muke, propadne, da je ne može shvatiti onaj koji nije sam uložio svoju muku u taj posao. Toj tragediji, tom bolu daje pjesnik izraz u *Grôd pr' jemâtvu*: Tuča

»Tāre trūdē
Dōje bōli
Ko da pōro
Po utrōbi«.

Na drugoj strani ne može netko sa strane razumjeti ni radost koju donosi npr. jedna obična kiša, o kojoj se sanja kad je nema najdraži san (*Težokōv sōn*).

Odnosu između Bračanina i Brača, kojem je jedno lice velika ljubav a drugo mukotrpan život, pridružuju se, u istim ili posebnim pjesmama i pjesme, himne bračkim krajolicima. Ne može se govoriti o zemlji a da se ne kaže kako ona izgleda, ali nisu rijetke pjesme koje nemaju drugog »sadržaja« osim pejzaža. Pejzaž je pozadina pojedinih događaja, sitnijih i značajnijih (*Spūž, Jubōv u lōzju*), upečatljive su slike prirode u raznim vremenskim prilikama (*Būra, Vēlo sūša, Vrīsāk*). Ocrtao nam je, međutim, pjesnik i pojedina mjesta i predjele na Braču (*Blāca, Vīdova gorā, Škrīp*) i panoramu cijelog otoka (*Če jēmōdu brōško mīsta*).

Sa zemljom su povezane i pjesme sa socijalnom tematikom. Jedne od njih govore o mukotrpnom životu sirotinje i težaka u zavičaju, o životu osamljenih staraca i žena, bezemljaša, a druge o životu bračkih pečalbara u tuđem svijetu. Tu se javlja jedna osobina Bračana — blagost i tiho trpljenje, duboka patnja u tišini, osjećaj nemoći i prepuštenost nedokučivoj sudbini, osobina koja je češća od osjećaja optimizma i vjere u bolje koje se može ostvariti vlastitim snagama. U jednoj jedinjoj pjesmi nagovještava se bunt, pobuna protiv društvenih nepravdi:

»I kād će strpjēnje prstāt
I klīnom se izbīt klīn
Hoću to učinīt jō
Ili mōj sīn«

(*Skučōjte parōne*).

Na to može se nadovezati osvrtom na to kako je prikazan religiozni osjećaj. On je dvojak. S jedne strane tu je naivno pučko emotivno vjerovanje u svemogućeg i svevidećeg Boga, koji kažnjava zlo i nagrađuje dobro, ali o čemu se mnogo ne razmišlja, a što je dobro odnosno zlo određuje pučka svijest, javno mnijenje u malome. Pored toga javlja se i sumnja u Boga, u tragičnim trenucima koje jedan pravedan Bog ne bi dozvolio (*Za vrime gloriје*). Pučki religiozni osjećaj često je blizak praznovjerju, odnosno ta se dva osjećaja isprepliću i teško ih je razgraničiti — to je praiskonski strah i vjera u moć nepoznatnih natprirodnih sila. Nema bitne razlike u odnosu puka prema zavjetu, priznatoj crkvenoj ustanovi (*Zovit*) i prema vraćanju protiv uroka, koje je zadnje, dakle i najviše ranga utočište (*Ditetu vadu urok*).

Sumnja u Boga javlja se s tragikom propasti ljetine, koja znači život, i s tragikom rata. Rat je u cijeloj knjizi prisutan samo u nekoliko pjesama, većina pjesama vezana je tematikom za međuratno razdoblje. Samo u jednoj pjesmi nalazimo motiv, bolje reći nagovještaj, iako veoma rječit, narodnooslobodilačke borbe:

»Nākon balūnā bi štīli
U pōtaji lībre
I fōje
Iz kojīh su učīli
Kakō izagnāt
Nevōje
I šōldo su kapīli
Da takō pōc
U rāt
Jērbo se u mīrū
Ni mōglo
Izdurāt«.

(Balūn)

Ocrtao je Pulišelić likove raznolikih zanimanja, različitih generacija, oba spola. Spomenuti su već težaci, seljaci, o njima su pjesme najbrojnije. Pridružuju im se makinōri, škarpelīn, rībor, kaligēr, cīmor, jāpjēničar, mlikarīca, čobančić, mornōrī. I kada je posao težak, oni ga vole, osjećaju svoju vrijednost, da nešto stvaraju, a rad ih troši do posljednje trunke snage.

Posvećeno je dosta pjesama i bračkim ženama. One dijele opću sudbinu svojeg svijeta, ali pored toga njima pripadaju i dodatne nevolje koje su im predodređene njihovim fizičkim bićem i položajem u patrijarhalnom društvu. Tu je žena mornara koja nije s mužem živjela *Otkād su matrimōnij — Svēti sklopīli (Ženā mornōrā)*, žena vojnika koja ostaje bez muža, majka koja ostaje bez sina onda kada ga je uz teška odricanja stvorila čovjekom. Veoma je potresno dana sudbina ženā koje su se ogriješile o norme patrijarhalnog svijeta (*Na cūru pāla māca, Prvī dōn skūle*). Osjetio je Pulišelić treptaje žene Bračanke i druge vrste, vedrije: želja za pravim muškarcem (*Štrōbno divōjka*), težnju da se dopadne kao žena (*Dōljnjo rōba*), svadljivost itd.

Malo je ljubavnih pjesama i, naravno, one koje jesu ne govore o pjesnikovim osobnim osjećajima, a ljubav je prvenstveno senzualna. Njeno ostvarenje povezano je s kršenjem društvenih pravila.

Pulišelić zna prodrijeti u dušu djeteta, koje se čudi svemu novom

»Ma nōjvēcē
Kopītu
Konjā od kāra
Če ko pēt kopīt
Brōškega tovāra«

(Mōlīc se čūdi),

koje je toliko sretno kad jedan dan ne mora ići na pašu i rano ustati, koje voli svog konjića, uživa u smokvama.

Pulišelić nije mogao preskočiti ni prostodušne, naivne i blage ljude, čiji horizonti ne sežu daleko, koji uživaju u životu a često su predmet šale drugih, nadmoćnijih, bilo blagonaklone bilo bezdušne (*Pastir Lōdē, Zeni se stōri udovāc*).

Blagost, skromnost, dobrota jedna je od dominantnih osobina Braćanina u Pulišelićevoj knjizi. Takva je osobina i humor, koji je također većinom dobrohotan i blag, kako puka tako i pjesnikov. Između ostalih veoma su uspjele u tom pogledu pjesme u kojima se vidi stav Braćana prema drugim, drukčijim ljudima koji dolaze na Brač. Međutim, taj stav nije uvijek jedinstven, odražava se u njemu »sukob« generacija. Stranci donose novine koje mladi svijet, kao obično, brzo prihvaća, a stariji to ne mogu (*Furēšte na mazgōn*).

Naš pjesnik velik je majstor u dočaravanju atmosfere i duha kolektiva. Fiksirao je velik broj situacija iz bračkog života a mogao bi se stvoriti i povelik ciklus pjesama kojima je već u naslovu to istaknuto (*Pīvanje na zidiću, Briškula i trešēta, Prkozōnje, Balūn, Līti po obīdu, Stōg, Svādja* itd.). Teško bi bilo i nabrojiti sve one situacije koje susrećemo u knjizi. Nailazimo tu i na folklor, ne samo u smislu folklorne poezije — jer i toga ima u Pulišelića, već folklor kao temu pjesme (*Poklada, Garitule*).

Iz cjelokupne ove poezije, kao svake prave poezije, izbija određeni stav prema životu, u prvom redu stav bračkog čovjeka, ali i stav pjesnikov. Pored toga ima i pjesama koje možemo nazvati refleksivnim (*Judi i vrime, Mrtvi dan* i druge). Poruka im je ista koja proizlazi i iz ostalih pjesama, na primjer:

»Svē će vīdin nāokolo
Svē su mrtvi učinīli«

(*Mrtvi dōn*).

»Bīlo je dōba
Kad nīsū jūdi
Jemāli relōje
A jepēt su vrīme
Poznāvali bōje«

(*Judi i vrime*).

Velika većina tematike Pulišelićevih pjesama autobiografska je, u smislu proživljenosti i poznavanja, međutim, nalazimo i nekoliko pravih autobiografskih pjesama, tj. takvih u kojima pjesnik govori o svom osobnom životu, npr. *Kučice moga dida, Napūšćeno kūća*.

Prikazana je ovdje tematika Pulišelićeve knjige »Glos sa škrop« da bi se ukazalo na jednu od njenih posebnosti u dijalektalnoj i uopće našoj književnosti. Ni u jednom drugom poetskom opusu nije život jednog kraja zahvaćen u takvoj širini i sveobuhvatnosti. Na jednu drugu posebnost, jezik ove poezije već je ukazano. Učinio je to Petar Šimunović u spomenutom dodatku knjige. On kaže:

»Raznovrsnost ritma koju omogućuje čakavska rečenica, akcenatska različitost s obzirom na kvantitetu i intonacije, povećana izražajnost samoglasnika bojom, dužinom, zatvorenošću, labijalnošću, varijacija kao i dosljedno fonetsko bilježenje cjelokupnog glasovnog inventara nije još ni u jednom čakavskom literarnom tekstu zabilježeno. Nekada je to bio ustupak tobožnjoj razumljivosti, navodno preglednijoj grafičkoj slici teksta, a češće skromnim tiskarskim (ne)mogućnostima...

Za jezik ove zbirke treba reći da je njezin autor pouzdan znalac svoga zavičajnog govora...«

Koliki je problem što vjernije bilježenje onoga kako se govori dokaz je i ova knjiga s tehničke strane. Iako i nije sve obilježavano, kao što na to upozorava i Šimunović na jednom drugom mjestu u istom članku, npr. razlika u dva o, već je glavna pažnja posvećena akcenatsko-kvantitativnoj razini, dosta je i tu korektorskih propusta, a to, čini se, dosadašnji prikazivači knjige nisu ni primijetili.

Po navedenim karakteristikama Pulišelićeva poezija sigurno će zauzimati značajno mjesto u našoj dijalektalnoj poeziji. Međutim, njoj treba odrediti mjesto i kao umjetničkom činu. Zapljusnuti i pomalo ošamućeni tematskim i jezičnim bogatstvom kao prvim snažnim valovima, trebat će vremena da se dojmovi srede, da se razluče naslage folkloru i egzotičnosti, koliko je to u poeziji moguće, a moguće do kraja nikada nije jer je i to onaj elemenat koji poeziju čini onim što jest. Potrebni su prije dalekosežnijih sudova i novi susreti, nova čitanja ove poezije zbog razumljivosti jer prvi susret predstavlja za nas ne-Bročane i ne-čakavce i jedan napor u tome. Ipak, već se sada može reći da smo s Pulišelićem dobili autentičnog pjesnika s obzirom na samosvojnost njegovu izraza po kojem ćemo ga ubuduće razaznavati među drugim čakavskim pjesnicima. Šime Vučetić dobro je okarakterizirao ovu poeziju kad ju je usporedio s grafikom. Dinamičan, lak ritam ponekad je u raskoraku sa smislom koji kazuju riječi, ali nalazimo i pjesama kojima se ne može niti što dodati niti što oduzeti, čak niti jedna točka ili zarez. Po nekoliko takvih pjesama, u kojima je sadržano u najboljem obliku ono o čemu je bilo govora naprijed, ta se poezija u okviru naše književnosti neće moći zaobići.